

לדרוש אלקים

לא אוכל לבדי

חומש דברים, משנה תורה, הלא הוא נאומו הגדול של משה רבנו המכין את ישראל לקראת השעה הגדולה של ירושת הארץ, שעה שאותה יהיה עליהם לעבור כשהם נתונים למרותו של תלמידו וממשיך דרכו, יהושע בן נון. כבר בפתח דבריו, מיד לאחר התוכחה המרומזת על העבר, רואה משה רבנו לנכון להדגיש שני דברים: האחד – את מחוז החפץ שאליו מועדות פני המחנה הגדול והקדוש; והשני – את קיומה ואופן התנהלותה של מערכת המשפט בישראל:

ה' אלקינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה. פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת. ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם. ואמר אלכם בעת ההוא לא אוכל לבדי שאת אתכם. ה' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב. ה' אלקי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם. איכה אשא לבדי טרחתכם ומשאכם וריבכם. הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם. ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות. ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם. ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמעו בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבו אלי ושמעתיו.

נשאלת השאלה: מה למשפט אצל ארץ ישראל, עד שראה משה לנכון לכרוך אותם יחד בפתח דבריו? והתשובה: רצף אחד מוליך ממעמד הר סיני ועד ירושת הארץ, והוא עובר דרך כינונה של מערכת משפטית מתוקנת ומבוססת היטב, שתוליך את קדושת דבר ה' מן ההר אל העם ותתן לו אחיזה חזקה ומבוססת בחיי המעשה הישראליים, באדמת הארץ,

באורחותיה ובעבודתה^א. מכיוון שנשלמה השעה שבה היו ישראל זקוקים לשבת "בהר הזה", באה השעה לכוון את מערכת המשפט; ורק מתוך כינונה של מערכת זו, זוכים ישראל לעמוד כעת בשערי הארץ.

בפסוקים הבאים נדרש משה לדרך המעשית ליישומו של האתגר הגדול הזה – חיבור שמים וארץ, אידיאלים גדולים ונישאים עם חיי מעשה מפורטים ואפרוריים. הדברים מוכרים לנו מפרשת יתרו, בהבדל בולט אחד – שם הם נאמרים מפיו של יתרו:

ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב. וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלקים. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלקים ואת תורתיו. ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה. נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך. עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלקים עמך היה אתה לעם מול האלקים והבאת אתה את הדברים אל האלקים. והזהרתה אתה את החקים ואת התורה והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל... ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם... וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר.^ב

העובדה שמשה ממחרת כל כך לאמץ את עצתו של יתרו, ואף שב וחוזר אותה בפרשתנו לפרטיה, אין זאת אלא שמצא בה ערך רב. מתוך כך, שתי שאלות ראויות להטרידנו: האחת – מה חשב משה מלכתחילה, ובלשון חכמים: מה הייתה ההווא-אמינא? כיצד לא ראה משה עצמו את מה שראה יתרו, שמציאות שבה העם כולו עומד על דיין יחיד איננה ברת קיום? והאחרת – מפני מה בפרשתנו אין משה מזכיר את שמו של בעל השמועה על שמועתו? מי שזכה שפרשה שלמה בתורה תיקרא על שמו, אינו ראוי להיזכר לכל הפחות על דבריו הוא?

אידיאל ושברו?

כדי להשיב על שתי השאלות, הקשורות זו בזו, עלינו להבין טוב יותר את משמעותה של עצת יתרו. מה נשתנה מאז בא יתרו ואמר את דבריו? יתרו מדבר מתוך הזדהות עם הקושי האישי של משה, כמי שכל העם ניצב עליו מן הבוקר ועד הערב, אולם יש לבחון את הדברים

^א בדומה לכך מבאר רש"י את עניינה של ו' החיבור של "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (שמות כא א): "ואלה מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני – אף אלו מסיני".

^ב שמות יח ג-כד.

גם כשלעצמם: מהו ההבדל המהותי בין מערכת המבוססת כולה על משה רבנו, ובין מערכת המבזרת את סמכות הדין למערך היררכי רב שכבות?

לכאורה, ההבחנה שבין שתי המערכות היא בדיוק זו שבין אידיאל למציאות. על משפטי התורה אומרים חז"ל: "ואלה המשפטים, מה הראשונים מסיני – אף אלו מסיני"^א, ואין אף אדם זולת משה הרשאי להיות "מאן דאמר" בענייני סיני. הלכה למשה מסיני, לו לבדו. רק הוא עלה אל ראש ההר וקיבל מה שקיבל מפי הגבורה, ורק הוא רשאי להעביר את דבר ה' מן ההר אל העם. מערכת המשפט בישראל אינה דומה למערכות משפט אחרות, המצויות אצל המתוקנות שבאומות העולם, אלא עומדת כולה על יסוד אלוקי: "כי יבא אלי העם לדרש אלקים". מתוך כל סכסוך שכנים, מתוך כל תאונה של שור שנגח את הפרה או חשד לשליחות יד של שומר בפיקדון שהופקד בידו, מציץ אלינו דבר ה' ומוסר התורה האלוקי. דרך מערכת המשפט, המושתתת על נוכחות אלוקית של "אלקים נצב בעדת אל", שב מעמד הר סיני וחוזר על עצמו בזעיר אנפין בכל מושב של בית הדין. אם כן, לא ייפלא שמלכתחילה היה משה רבנו סבור שאין מי שיוכל למלא את מקומו בעבודה הגדולה והקדושה הזו.

מעתה, מה גרם יתרו בדבריו? יש אומרים: פשרה. ויתור. האידיאל גדול, נשגב, מרומם, כביר, אך המציאות קטנה והכלים חלשים. בא יתרו, במבטו החיצוני אך המעשי, ואמר: המציאות כפי שהנה, איננה יכולה לקבל את האידיאל הגדול הזה. לא זו בלבד שהעם לא יוכל לבוא על מקומו בשלום, אלא שאף אתה – איש האלקים – לא תוכל לעמוד. והלקח: תורה אלוקית שאיננה מתקבלת בכלי המציאות אינה שלמה, אלא מנותקת. כאשר מתגלה פער מהותי בין האידיאל ובין המציאות, יש להנמיך את הרף ולצמצם את ממדי הדרישה. אידיאל ושברו.

אך דברים אלו הם שיבוש שהשלכותיו קשות. אם המציאות כופה על האידיאל לצמצם את ממדיו, להנמיך את תביעתו, להפחית את ציפיותיו למימוש מלא, כי אז לא מצאנו ידינו ורגלינו בהנהגת חיי המעשה – לא בפרט ולא בכלל. האם כל אימת שמתגלה קושי אצל מאן שהוא לקבל על עצמו את עולה של תורה, יהיה הפתרון "לבוא לקראתנו"? ומה נאמר על ירידת הדורות, המחדשת לנו מצבים כאלו חדשים לבקרים? איזו תורה הייתה משתיירת בידינו אם היינו נוהגים כך? עוד יש להזכיר שבהסבר זה לא נחה קושייתנו הראשונה: מה הייתה ההוואיאמינא, כיצד סבר משה מלכתחילה שיוכל להתנהל לבדו מול כל העם.

מתוך כך, נבקש ללכת בדרך אחרת, שתקבל את הצעת הדברים הראשונית אך תוליך אותם אל מסקנה שונה. נקודות ההסכמה: המשפט בישראל קדוש ומהווה המשך ישיר של מעמד הר סיני; משה רבנו הוא הצינור הבלעדי להעברת דבר ה' מהר סיני אל העם; מערכת משפט האמורה לכלכל את צרכיו של עם שלם איננה יכולה להתבסס על אדם יחיד. אמנם נראה

הדבר ברור שמשה רבנו מעולם לא חשב אחרת (וחלילה לחשוב עליו, האדם מכל אדם, שלא ייתן את הכבוד לחמיו, שהעלה לפניו הצעה הגונה), וזו גם הסיבה לכך שהוא משמיט את שמו של יתרו מתיאור השתלשלות האירועים כפי שהוא מובא בפרשתנו, שהרי יתרו לא אמר אלא את המתבקש ואת המובן מאליו. ממילא, אין מקום לדבר על אידיאל של לכתחילה ומציאות של פשרה בדיעבד. אם כן, מה היה תפקידה של אותה תקופה קצרה שבה ריכז משה את כל סמכויות המשפט בידו?

אידיאל מוליד מציאות

התשובה, לעניות דעתי, היא כדבריהם של אותם "יש אומרים" שנזכרו לעיל, אך לא מטעמים. כדבריהם, משום שההבחנה הבסיסית נכונה: התקופה שבה ישב משה לבדו על כס המשפט הייתה האידיאל, והתקופה שבה כיהנו תחתיו "שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות" היא המציאות המעשית. אך לא מטעמים, שכן לא ויתור שבדיעבד יש כאן אלא הנהגה של לכתחילה: באמצעות דוגמה אישית מורה לנו משה רבנו דרך כיצד יש ליישם אידיאל במציאות, הלכה למעשה, בשלושה שלבים: תחילה מעמידים בפני המציאות רף גבוה ובמידה מסוימת גם בלתי מעשי; אחר מנהיגים אותה אט אט, מתוך הכרה במגבלותיה, בדרך אל האידיאל הנכסף; ובסופו של דבר זוכים, בהתמדה עיקשת ובעזר עליון, להשיג את אותה שלמות אידיאלית שבמחשבה תחילה.

מדוע שלושה שלבים ולא שניים בלבד? האם אי אפשר לוותר על השלב הראשון, שממילא נועד לכישלון? לא ולא, שכן מדובר בשלב בעל חשיבות מכרעת. רק המפגש הבלתי אמצעי עם האידיאל בכל עצמתו, מבלי לנסות להקהות את עוקצו ולצמצם במעט את הפער שבין הרצוי למצוי, עשוי לחרות את רישומו במציאות ולהותיר אותה משתוקקת לכל עומק התוכן הגדול והקדוש שנגלה עליה, ולו לשעה קלה בלבד.

את העיקרון הזה נדגים להלן בעזרת שתי דוגמאות.

א. נפש תחת נפש, עין תחת עין:

כידוע, התורה גוזרת ואומרת:

וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים. ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש. עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל. כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה.¹

¹ שם כא כב-כה.

אמנם מסורת תורה שבעל פה, שירדה כרוכה בתורה שבכתב מן השמים ונמסרה לאוזנו של משה, אינה כך. דמי נפש, דמי עין – ולא נפש ממש, עין ממש. יתרה מזו, הגמרא במסכת בבא־קמא^ד טורחת ומאריכה בהוכחות רבות שלא ייתכן להבין מקרא זה כפשוטו.

מאחר וכן הוא, מפני מה הניחה לנו תורה שבכתב מקום לטעות בו? מדוע לא נכתב להדיא: דמי נפש תחת נפש, דמי עין תחת עין?

רבנו הרצי"ה משיב על כך בשיחותיו^ה, כשתחילה הוא מבסס את היחס בין האידיאל ובין המציאות:

אלא שהתורה היא בניין אחד ועניין אחד שיש בו כמה סגנונות. התורה שבעל־פה היא "חיי עולם שנטע בתוכנו", התורה שבתוכנו. התורה נמשכת מן השמים וחלה עלינו, חודרת בנו ונמצאת בתוכנו לכל הדורות כולם אצל רבנן ותלמידיהון. התורה באמיתיותה היא התורה החיה בקרבנו, באומה החיה, כפי שמוזכר בכוזרי כמה פעמים. "אל חי בקרבנו". החיות האלקית השמיימית הזאת ממלאה אותנו חיים.

לאחר מכן הוא מחזק את הדברים במשל חכמים:

בגמרא ברכות נפגשים במונח של "כנסת ישראל", האידיאה הלאומית. הקב"ה וכנסת ישראל הם שני צדדים של עניין אחד. מן המקור האלקי נמשכת השראת השכינה בכנסת ישראל. הם נקראים בגמרא אבא ואמא. "אין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנסת ישראל"^ו... כמובן, בין האבא לאמא אין מחלוקת אלא שלום בית, כי הכול עניין אחד שלם.

והנה הבן גרם לכעס ואביו לוקח רצועה בידו להלקותו – קופצת מיד האמא, שמנהלת את משק הבית, תופסת את יד האבא ועוצרת בעדו: "חכה! נכון שהוא חטא, אבל אני אסדר את העניינים החינוכיים שבבית"^ז. די היה ברגע הזה שהאב אחז את הרצועה בידו! למעשה כך גם היה הרצון הראשוני של האבא, כוונתו הייתה רק לאיים, שהרי גם "המגביה ידו על חברו אף על פי שלא היכהו נקרא רשע"^ח.

באותה גמרא נמצא: "הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה"^ט. לכן יש זעזוע נורא, והביטוי המקורי מוכרח להיות בכל התוקף: עין תחת עין! אחר כך

^ד בבא־קמא פד, א.

^ה שיחות הרצי"ה, שמות, עמ' 234-236.

^ו ברכות לה, ב.

^ז מקור הדברים: זוהר ח"ב קצ, ב.

^ח סנהדרין נח, ב.

באה האמא – מנהלת משק הבית, כנסת ישראל, תורה שבעל־פה – ומסדרת את העניין למעשה: "עין תחת עין – ממון".

הרי לנו כדברינו לעיל: ראשית מוכרח האידיאל הגדול לרדת אל המציאות במלוא תוקפו. דברו של האב חייב להישמע, והרי הוא במלוא חריפותו: "נפש תחת נפש, עין תחת עין". כל כך למה? שהרי "הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכניה". לולא דברי התורה שבכתב, לא היה המוציא עינו של חברו מבין שעשה דבר חמור מאין כמותו, אלא היה מתייחס לזה ככל היזק ממון. לכן באה התורה שבכתב ומבהילה במידת הדין: "עין תחת עין" – יעשו לך כפי שעשית לחברך! לאחר הבהלה הגדולה, אפשר ללמד גם את מידת הרחמים ולומר שבפועל יצטרך המזיק רק לשלם. אמנם לאחר הרמת הרצועה, הפועלת רושם עמוק של זעזוע בקרב המציאות, ניתן המקום להנהגה רכה יותר, המכוונת לנהל את המציאות אל האידיאל בצעדים מדודים ונכונים, "איני מבקש לפי כוחי אלא לפי כוחי"^ט.

ב. תקנת תלמודי תורה ויחסה לירושלים:

הגמרא מספרת על האופן שבו נוצר מוסד תלמוד התורה בישראל:

זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל. שבתחילה, מי שיש לו אב – מלמדו תורה, מי שאין לו אב – לא היה למד תורה. מאי דרוש? "ולמדתם אתם" – ולמדתם אתם. התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים. מאי דרוש? "כי מציון תצא תורה"^א. ועדיין, מי שיש לו אב – היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב – לא היה עולה ולמד. התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך, עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.^ב

אם כן, בתחילת הדרך הושתתה המערכת החינוכית כולה על בסיס הדרישה הבלתי סבירה של "כי מציון תצא תורה". תלמוד תורה מקומו בירושלים, ולשם נדרשו כל האבות להביא את בניהם. תקנה זו בטלה, ומן הסתם לא רק מפני אותם יתומים שאין להם מי שיעלה אותם לירושלים כדי שילמדו בה תורה. הדבר ברור שמערך חינוכי כזה אינו בר קיימא. צר המקום, וההיערכות הלוגיסטית שתידרש כדי לשכן את ילדיו של עם שלם בירושלים הייתה בוודאי רבה ועצומה מאוד מאוד, שהרי מה יעשו ילדי הגולן וילדי באר שבע? היכן ילוננו? מי ידאג להם? מה עם הוריהם? אם כן, מאי קסברי רבנן? מה הייתה ההווא־אמינא?

^ט במדבר רבה יב: ג.

^י דברים יא יט.

^{יא} ישעיהו ב ג.

^ב בבא־בטרא כא, א.

אומרים בעלי התוספות:

"כי מציון תצא תורה" – לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי: "למען תלמד ליראה וגו'"²¹ – גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה"²².

הרי לנו שוב אותה דרך סלולה שהורה לנו משה, לפיה דווקא האידיאל בכל חריפותו הוא המוליד את יישומו במציאות הארצית. ודאי לא ניתן לנהל מערכת חינוך לאומית על בסיס עיר אחת בלבד, אך חכמים ראו לנכון להנהיג כך למשך תקופה מסוימת כדי להשריש בלבבות את ההכרה הברורה בכך ש"מציון תצא תורה". ממקום הקודש, ממקום המשפט, ממקום שבו שרויים כהנים ולויים יחד עם חברי סנהדרין גדולה שבלשכת הגזית והאוויר ספוג כולו בקדושה, בתורה וביראת שמים.

הצבת האידיאל גורמת למציאות לכאוב את הריחוק ממנו, ומתוך הכאב נולדים הכיסופים לעשות כל מה שניתן לעשות כדי לשוב ולהתקרב, ומתוך הכיסופים באות עצות שונות המקדמות את המציאות אל עבר האידיאל מעט מעט. כך, למשל, ניתן לשער שמלמדי התינוקות שבכל פלך ופלך ראו חובה לעצמם לעלות עם תלמידיהם לירושלים מפעם לפעם, לכל הפחות. ושמא דאגו להזמין מפעם לפעם את אחד מגדולי הדור היושבים בציון שיבוא אליהם למקומם, כדי שיוכלו הילדים לזון עיניהם באדם שקדושתה של ירושלים חופפת עליו.

לסיכום: החידשו שבהווא־אמינא הוא שהלימוד כשלעצמו אינו מספיק להצמחת גדולים בתורה, אלא יש צורך חיוני גם בחוויות קדושות וברגשי קודש, ואין כמו ירושלים כדי לפעול זאת בלבבותיהם הרכים של הילדים. גם למסקנה, כאשר מבינים שלא ניתן ליישם זאת הלכה למעשה, יש לנו חובה לבנות את תלמודי התורה שבכל פלך ופלך כך שיהיו מעין ירושלים, דהיינו: למקם אותם קרוב למקום תורה (ישיבה) ובצלו של תלמיד חכם, ולדאוג להפגיש את הילדים עם גדולי ישראל.

בהשכמה עלה, בהשכמה ירד

נשוב אל העניין: עצת יתרו הייתה גם כוונתו המקורית של משה רבנו, אך בגלגולה המוקדם של מערכת המשפט ביקש להשריש בנו שתי ידיעות יסודיות:

²¹ דברים יד כג.

²² בבא־בטרא שם, ד"ה כי מציון.

האחת – ש"המשפט – לאלקים הוא". שהדיינים היושבים בדין, בכל דור ודור, סמוכים מכוחו של איש האלקים ומביאים אל בעלי הדין את דבר האלקים. שסדר נזיקין שבש"ס וחלק חושן משפט שבשולחן-ערוך אינם עניין לדיינים ולעורכי דין בלבד, אלא הם מקצוע גדול וקדוש בתורה המביא חיים לכל העוסק בו – מנער ועד זקן¹⁰.

האחרת – שאין התורה תורת רוח בלבד, אלא גם תורת משפט ומעשה. שמעמד הר סיני לבדו אין בו די כדי להביאנו אל ארץ ישראל, ארץ הקודש. לשם כך אנו זקוקים לתורה החודרת אל קרביה של המציאות ומאירה-מובילה את פרטיה הקטנים והאפוריים ביותר. כך כתב מרן הרב זצ"ל בעניין זה:

אין המחשבה האצילית שלמה באדם כשהוא מתנשא לצייר את הטוב הכללי ולהתאמץ לחשוק בו לעצמו, ולעולם כולו, אלא אם כן היא מחפשת אפשרות לצורת חיים כזאת שתבסס את העולם במה שתתקן את תכונתו החברתית ותכריע גם כן לטובה את החיים הפרטיים, בין בחיצוניותם בין בפנימיותם, ותעמיד את היסוד לבסס את מעמד החיים באופן כזה שהחיים הנצחיים, שהם קשורים בזיכרון הנשמות ואימוצן הרוחני המוחלט, הם יהיו נמשכים והולכים מהתיקון המסודר של המעמדים החברתיים והפרטיים, ומאוצר המחשבות שהמחשבה הראשית גורמת להריק על החיים.

כל מחשבה שהיא מפקרת את תיקון העולם וסדרי המדינות ופורחת באוויר רוחני לבדה, ומתפארת בתיקון נשמות והצלחתן, הרי היא מיוסדת בשקר שאין לו רגליים¹¹. וכל מחשבה שדבר אין לה עם הרוממות הנצחיות, ומתעסקת רק עם סדרי החיים החומריים ותיקוניהם, אפילו אם יהיו בה תוכנים מוסריים וארחות צדק ומישרים, סופה להתעכר, מפני קטנותה ומפני הזוהמא והסרחון שהחיים החומריים לקויים בהם בטבעם, כשהם מנותקים מיסוד חיים נצחיים ותשוקתם.¹²

¹⁰ ועד כדי שהרב זצ"ל מציע לימוד זה כדרך תשובה: "דרך התשובה היותר מקורית וטובה, הנובעת מאור התורה בעולם, היא השינון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו הכלולים אצלנו בלימוד חושן-משפט, בכל הבקיאות הגרסאיות היותר בהירה וכל החריפות הישרה והרחבה היותר אפשרית. היא מתקנת את כל מכשולי הלב שבחיים ומעמידה את הצדק האלקי על בסיסו הנאמן ונוטלת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה, על ידי מה שמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים. אמנם צריך תמיד להכשיר את הלב ואת המוח על ידי יתר חלקי התורה, ובייחוד על ידי השפעה מוסרית ועיונית חזקה ורחבה, בטל האור של ההגיונות הפנימיים שבהכרות האלקיות האציליות, כדי שתהיה הנשמה מוכשרת להתנדב יפה בצדק האלקי שבחלק המשפטי של תורת החיים, ואז יבוא לה מקצוע זה כשמן בעצמותיה לרוממה ולשגבה" (אורות התשובה יג: ה).

¹¹ נראה בבירור שהרמז הוא לנצרות, שעיקריה רוחניים ואין לה כל ביטוי משפטי המבוסס בעיקרה. ¹² אורות הקודש ח"ג, עמ' קפ.

את השלמות הזו, המתעקשת על חיבורם של שני קצוות שהוא בבחינת פלא, "ומפליא לעשות... קושר דבר רוחני בדבר גשמי"^{יח}, מבסס משה דווקא דרך המפגש הישיר בין האידיאל ובין המציאות.

את העיקרון הזה מצא הרב זצ"ל כשהוא מרומז בדברי הגמרא אודות אופן קבלת דבר ה' מפי הגבורה לאוזנו של משה:

כדאמר רב אדא בר אבהו: משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד. בהשכמה עלה, דכתיב: "וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני"^{יט}. בהשכמה ירד, דכתיב: "לך רד ועלית אתה ואהרן עמך"^כ. מקיש ירידה לעלייה – מה עלייה בהשכמה, אף ירידה בהשכמה.^{כא}

ההשפעה האלקית העליונה של אספקלריא המאירה, נבואתו של משה רבנו ע"ה, שהיא מקור התורה ועצמותה, מקור ההוויה של כל העולמים כולם, מקור הראשית של כל היש, ההולכת ומתפשטת עד לחיי האדם, הרוחניים והמעשיים, היחידיים והכלליים, השפעה זו אינה מקבלת שום רושם מהחיים והסביבה, היא מתווה להחיים את דרכם, להסביבה, להאומה, להעולם, את צביונם...

"בהשכמה עלה", בעוד תוכן החיים – בייחוד החברותיים, הניכרים והבולטים – עודם לוטים במסווה ההתעלמות, נרדמים בחיק הכוח, ומרץ פעולתם בפועל עוד לא נתגלה. לא סיוע של כל ניסיון של חיים, לא הכשר כל נטייה של ציבור, כי אם "אור אל עליון קונה שמים וארץ", החפץ האלקי המהווה את היש כולו, המעמידו ומחייהו, הדוחפו לעילוי בכל קומתו המעשית והרוחנית, מריש כל דרגין עד סופם, רק אור קדוש זה הוא השופע, רק נבואה עליונה זו של "פה אל פה אדבר בו" נשפעת היא לנאמן בית, להקים עדות ביעקב לעולמי עולמים, לקומם תבל ומלואה בנשמת ה' יוצר כול.

כן "בהשכמה ירד", המבטא, ההופעה אל האומה, גם היא כמקור נתינתה, רק משמי שמי קדם, מן השמים היא נתנה, תורת אמת, תורה תמימה. וממעל מן החיים היא עומדת, והיא מחדשת את החיים ואת כל גילויי ההוויה, בחטיבה עליונה, באור חיים מאוצר החיים האלקיים, אלוה כל המעשים, אדון כל הנשמות. ושום שינוי, שום הורדת ערך, שום נטייה של זקיקה להשפעת הקהל והסביבה, להגבלת העולם העומד לחוץ במצרייו, לא הייתה כאן, כי אם "מקיש ירידה לעלייה – מה עלייה

^{יח} רמ"א, שו"ע או"ח ו: א.

^{יט} שמות לד ד.

^כ שם יט כד.

^{כא} שבת פו, א.

בהשכמה, אף ירידה בהשכמה". והתוכן השמיימי בעינו הוא הוא שירד על הארץ בכוח הגדול של גיבור העולם.

אם גם גדול מאוד הפער בין ארץ לשמים, בין רצוי למצוי, בין אתחלתא דגאולה לגאולה שלמה – אל ניבהל ואל ניסוג אחור. מי שמבקש להקטין את האידיאל ולצמצם את השאיפה, אין זאת אלא שאחז בו הייאוש. במידה זו או אחרת, כבר נואש מלהאמין במלוא תוקף ישועת ה' העתידה להיגלות על עמו, לתקן את כל הפגמים ולרפא את כל החוליים. אך המאמין לא יחיש, ובוודאי לא יאבה לוותר אף על שמץ מן השלמות האלקית המופלאה שהציבה התורה בפני העולם בכלל ובפני ישראל בפרט – "להקים עדות ביעקב לעולמי עולמים, לקומם תבל ומלואה בנשמת ה' יוצר כול"^{כב}.

^{כב} ועיין עין-אי"ה שבת א: עט, שם כתב מרן הרב זצ"ל דברים דומים: "בשעה שהדורות מקולקלים וצריך לסעדם בדרכי תורה להורותם בדרך ה' הטובה והישרה, צריך שתהיה ההשקפה של המדריכים הקדושים פונה תמיד אל התורה, אל החיים שבבית המדרש, משם יראו יפה איך החיים צריכים להיות ועל פיהם יסודרו. אמנם אם יצרף לזה אדם גם כן השקפה מצד מציאות החיים המקולקלים בשוק, בזה ישחית הכוונה. כמו שהרופא צריך להשקיף לרפא החולים מצד הנקודה של חכמת הרפואה, לא מצד הרצון של החולים שהשחיתו בריאותם בשביל הנהגתם הרעה בהליכות חייהם... ולא יצא היוצא להסתכל גם כן איך ראוי דבר זה להיות נידון מצד החיים שחוץ לבית המדרש, שבראותו הקלקולים הרבגים והנטיית הרבות שבלב העם להפקרות ולשילוח תאוה וחפצם בשמחת הוללות, ייפול עליו לבבו וידמה שאי אפשר כלל להנהיג באומה חיי שמחה של טהרה ושל תעודה קדושה. אבל אין הדבר כן, כי צריך לדעת שימין ה' רוממה, ואיך שהחיים צריכים להיות בצביונם על פי התורה שרוחה הולך בבית המדרש, כן יקבלו ישראל את החיים וכן יתקיים הדבר באומה... על כן חלילה שישפיעו החיים שחוץ לבית המדרש בקלקולם על כוח חיתוך ההלכות וההדרכות הצריכות לצאת דווקא מבית המדרש מקום התורה... צריך אמנם לעיין התורה והדרכתה לדעת ערך החיים ותביעותיהם האמיתיות בצרכים הראויים המביאים את הטובה השלמה לעולם, אבל לא להיות נפעל מסדרי החיים המקולקלים מצד היותם כך בפועל באשמת נפילת הדורות, וחלילה לערב אותם בצד מה בהכרעת ענייני תורה והנהגות כלליות באומה, שהיא עם קדוש לה".